

הרב יחיאל משה ורטהיימר *

עורך ראשי במכון כתבי 'בן מלך'

ירושלים

סדר מעלות הקדושה בספר ויקרא וזכירת יציאת מצרים

הזכרת יציאת מצרים בתורה כסיבה לחובת המצוות

כמה פעמים בתורה נזכרת יציאת מצרים כסיבה כללית לקיום המצוות, לרוב בסגנון של, "אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם...". ויש להבין את הקשר בין הפסוקים האלה ואת משמעותם הכללית.¹

כאשר מתבוננים במבט מקיף על הפרשיות והקשרי הפסוקים, ניתן ללמוד שאין נימוק זה של יציאת מצרים קשור רק למצוות הפרטיות שנאמרו בסמוך אליהם. נראה שפסוקים אלו הם פסוקי מפתח ראשיים, שבאים לנמק את כללות חובת היהודי כלפי ה', ויציאת מצרים משמשת בהם סיבה לחייב אותו במצוות הנזכרות בכל הפרשיות הסמוכות.

ואמנם יש מקומות שנזכרת יציאת מצרים בקשר למצוות פרטיות, כגון במצוות אהבת הגר, ומצוות עבד עברי וכדומה, שבהם מוכח להדיא שיציאת מצרים משמשת כנימוק למצווה הפרטית. אמנם בשמונה מקומות בתורה מופיע הרעיון הזה בסגנון כללי, 'אני ה' אלוקיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים'. או בדומה לזה.

יש כאן שלבים שונים ביחס בין הקב"ה ועם ישראל ובחובת המצוות שעליהם, כי בכל פעם שיש הזכרה כזאת ניתן להבחין בהבדלים בסגנון הכתוב בסמוך לזה. כלומר שבכל שלב של תוספת חיוב והתקדשות של כלל ישראל, חוזר הכתוב ומנמק כי לשם כך יצאו ממצרים והגיעו עד לדרגה הנוכחית. והתורה מוסיפה והולכת דרגה אחר דרגה, ובכל אחת מהן הדבר מצויין בפסוקים אלו שמוזכרת בהם תכלית יציאתם ממצרים, כדלהלן.

שתי הזכרות מופיעות בקשר ליסודות השורשיים של מציאות עם ישראל, והן בספר שמות. חמש מהן מפוזרות לאורך ספר ויקרא ומלוות את עליית המדרגות של ספר ויקרא שלב אחר שלב, עד לשיאו של הספר בסופו. מדריגה שמינית ועליונה שמעבר לכל השלבים האמורים נזכרת בספר במדבר.

* תגובות לכותב המאמר: a0527674671@gmail.com

¹ בגמרא בבא מציעא ריש פרק 'איזהו נשך' [דף סא עמוד ב], נתבאר טעם כתיבת כמה מהם, אולם הוא בדרך דרשה. וצריך לדעת את הביאור בדרך פשוטו של מקרא.

שלבם ראשונים בספר שמות

א. הפעם הראשונה שמוזכרת יציאת מצרים כסיבה לחובת התורה, היא בעשרת הדברות:

אָנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּרִיחַ: (שמות כ, ב)

כאן מבואר השלב הראשון והבסיסי, דהיינו שיציאת מצרים מחייבת את ישראל להיות עם נאמן לה' ולקיים את המצוות משום שהוא אלוּקֵינוּ ואנחנו עמו.

ושלב זה נמשך עד סוף פרשת משפטים, שהכל הוא המשך למעמד מתן תורה.

ב. הפעם השנית היא בסיום מצוות המשכן וכל כליו בסוף פרשת תצוה (שמות כט, מו)

וַיִּדְעוּ כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיהֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְשִׁכְנִי בְּתוֹכְכֶם אֲנִי ה' אֱלֹהֵיהֶם: (שמות כט, מו)

פסוק זה מגלה לנו שאין סוף עניינה של יציאת מצרים רק ב'אָנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ', אלא עוד נכוננו לעם ישראל תפקידים נשגבים ונכבדים. שלא זו בלבד שהוא אלוּקֵיהֶם, אלא שה' בא לשכון בתוכם. וגילה להם הקב"ה שכבר ביציאת מצרים הייתה המטרה להגיע לדרגה זו 'לשכני בתוכם', וגם לשם כך הוציאם ה' משם, [וכן בשלבים הבאים].

ופשוט שאף שפסוק זה הוא כסיכום לפרשיות המשכן שנאמרו לפני כן, פרשיות תרומה ותצווה, עניין זה נמשך גם אחר כך בפרשת מזבח הקטורת ופרשיות כי תשא, ויקהל ופקודי. שהרי הכל עניין אחד.

ויש לנו ללמוד מכאן שפסוקי המפתח הללו של 'אני ה' אלוּקֵיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים', אינם דווקא בסיום הדרגה והבחינה המסוימת, אלא נכתבו בגמר עיקר העניין, אך יש שאחר כך נמשכים עוד עניינים ומצוות הבאים בקשר לדרגה זו.

ספר ויקרא – מעלות קדושה

ג. הכתוב השלישי הוא בסוף פרשת שמיני, לאחר פרשת המאכלות האסורות:

כִּי אֲנִי ה' הַמַּעֲלֶה אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְהִיֵּת לְכֶם לְאֱלֹהִים וְהֵייתֶם קְדָשִׁים כִּי קְדוֹשׁ אֲנִי: (ויקרא יא מה)

זה השלב השייך לספר ויקרא – ספר הקדושה. הדיבור כבר בא מ'אוהל מועד' והשכינה שורה בישראל, ממילא הם מתעלים עוד יותר, ונדרש מאתנו שבהיות שהוציאנו להיות ה' לנו לאלוקים, עלינו להתקדש כיון שהוא קדוש, ופמליא של מלך דומה למלך. אין אנו יכולים לשקוע כאומות העולם בחומריות העולם המלאה סיאוב, לאכול שקצים ורמשים ולהיטמא בהם, אלא תפקידנו הוא להתרומם ולעדרן את נפשנו, ולהתהלך טפח מעל האדמה.

ואחר זה נאמרו - כחלק וכהמשך אחד עם דרגה זו של 'והייתם קדושים כי קדוש אני' - מצוות הטומאה והטהרה בפרשיות תזריע ומצורע - שגם הם מתחייבים מצד קדושת ה' השורה בינינו. שאחר שהשם שוכן בקרבנו עלינו להיזהר בדיני הטומאה והטהרה, כאמור בסוף מצורע, "וְהִזְרַתְּם אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִטְּמֵאתָם וְלֹא יָמְתוּ בְּטְמֵאתָם בְּטִמְאָם אֶת מִשְׁכְּנֵי אֲשֶׁר בְּתוֹכָם"². ולאחר פרשיות הטהרה באה פרשת 'אחרי מות', שבה הכהן הגדול מכפר על 'הקדש' אחת בשנה מטומאות בני ישראל "השכן אתם בתוך טמאתם"³.

ולרגל דרגה זו גם נתבעת מהם פרשת העריות שבסוף פרשת אחרי, שהכתוב מתמצת את תכליתם בכותרת: "אֵת מִשְׁפְּטֵי תַעֲשׂוּ וְאֵת חֻקֵי תִשְׁמְרוּ לְלַכֵּת בְּהֵם אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם: וְשִׁמְרְתֶם אֶת חֻקֵי וְאֵת מִשְׁפְּטֵי אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֲתֶם הָאָדָם וְחֵי בְּהֵם אֲנִי ה':"⁴. שכיוון שאני ה' ואלו החוקים והמשפטים שלי, עליכם הקרובים אלי ללכת בהם, ורק כאשר תעשום תחיו חיים אמיתיים.

ד. הפעם הבאה היא בפרשת 'קדושים', לאחר פרשת המשקלות:

מֵאֲזֵנֵי צֶדֶק אֲבִנִי צֶדֶק אֵיפֶת צֶדֶק וְהִין צֶדֶק יִהְיֶה לְכֶם אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם: וְשִׁמְרְתֶם אֶת כָּל חֻקֵי וְאֵת כָּל מִשְׁפְּטֵי וְעֲשִׂיתֶם אֲתֶם אֲנִי ה': (ויקרא יט, לו-לז)

פסוק זה שייך לכל פרשת קדושים. ויש כאן יש תוספת בגדרי הקדושה, שמחייבת את ישראל לשמור את חוקי ה' שהם הנהגות קדושות ומרוממות. ואף שנזכרים כאן עניינים של בין אדם לחבירו ובין אדם לעצמו, כגון לא תגנובו, זו דרגה אחרת מציווי הנהגות והמשפטים של פרשת משפטים. כי בספר שמות הם מתחייבים מצד היותם עם ה' להתנהג כפי משפטי האלוקים בצדק ובמשפט. אבל כאן המצוות באות בתור הנהגות רוממות של הקרובים אל ה', טכסיסי אצילות של רוזנים ובני מלכים, שמחייב אותם רק לקדושו אשר סביביו. ורק משום שעתה הגיעו לדרגה כזו של קירבת ה', מצב זה מחייב אותם בהנהגה רוממה כזו. [ובוודאי שנובע מזה גם דרגות יותר רמות של חיוב ויותר דקדוקים בפרטי קיומם].

בפרשת משפטים האדם מכיר בזכותו של הזולת לצדק משפטי, בזכותו שלא יפגעו בו. אבל כאן הוא כבר מגיע לדרגה של 'ואהבת לרעך כמוך', שהוא רוצה וזה עניינו האישי שיהיה טוב לזולת. הוא מרומם מהאגו הפרטי, כי הוא בפמליא של מלך, 'אני ה' אלוקיכם'.

ההבדל בין 'והייתם קדושים' של פרשת שמיני - ל'קדושים תהיו'

דרגה זו של פרשת 'קדושים תהיו' הינה יותר רמה ושלב יותר נעלה מדרגת 'והייתם לי קדושים' שנאמרה בפרשת שמיני. כי בפרשת שמיני זוהי קדושה של פרישות שיסודה ברוממות הנפש של האדם, שמצד מידת העדינות והקדושה, מתבקש ממנו לפרוש ממאכלות אסורות ומן העריות [של פרשת אחרי], ובכך הוא מובדל מדרגת החומריות

² ויקרא טו, לא.

³ ויקרא טז, טז.

⁴ ויקרא יח, ד-ה.

והגסות של אומות העולם. שכיוון שבני ישראל קרובים אל ה', עליהם להיות קדושים גם כן. זוהי פרישות שבאה מצד הקדושה שיש אצל כל יהודי.

אבל דרגה יותר רמה היא שמרוממים את סדרי חיי החולין עצמם שיתכווננו לסגנון של אצילות והנהגת קדושה עליונה, בהנהגה נבדלת וגבוהה ממה שיש ברגשי וסדר חיי האדם החי בזרימה טבעית פשוטה. זו דרגה יותר גבוהה, שרעיון הקדושה הנובעת מתוך נוכחות ה' בקרבנו כובש אפילו את התחום של 'בין אדם לחבירו'. האדם מתנתק יותר ויותר מאנוכיות עצמית, ובזה מדביק את הנהגתו בקדושה של הקב"ה. זוהי דרגת הקדושה של 'ושמרתם את כל חוקותי ועשיתם אותם'.

וכן התוסף כאן גדר באיסורי עריות, שהרי עצם האיסור כבר נאמר לאדם הראשון ובני נח, כמו שדרשו בסנהדרין⁵, וכן נשנה בהר סיני 'לא תנאף'⁶. ובספר הקדושה 'ויקרא' נתוספו עוד שתי דרגות, האחת בסוף פרשת אחרי, שכאמור היא נמשכת מהדרגה של 'והייתם קדושים' האמורה בפרשת שמיני, ועל גבי זה באה הדרגה היותר רמה של פרשת 'קדושים תהיו'.

והגדרתה, נראה על פי האמור בסוף פרשת קדושים אחר פרשת העריות: "וּשְׁמַרְתֶּם אֶת כָּל חֻקֹּתַי וְאֶת כָּל מִשְׁפָּטַי וְעִשִּׂיתֶם אֹתָם..."⁷, "וְהֵייתֶם לִי קְדוֹשִׁים כִּי קְדוֹשׁ אֲנִי ה' וְאֲבָדֶל אֶתְכֶם מִן הָעַמִּים לְהִיּוֹת לִי"⁸. בפסוקים אלו מתבארת דרגת הקדושה של פרשת קדושים, שהיא יותר רמה ממה שנאמר בפרשת שמיני, ויש כאן הבחנה יותר נעלית של 'והייתם לִי קדושים' 'ואבדיל אתכם מן העמים להיות לִי'. ומצד זה מתחייבת הפרישה המוחלטת מן העריות כפי שקבעה תורה בפרשה זו, וכן נאמרו רק כאן חיובי המיתה המפורטים לעוברים עליהם.

דרגת פרשת אמור – קידוש שם ה'

ה. בפרשת אמור אנו מוצאים פסוק נוסף המזכיר את יציאת מצרים:

וְלֹא תַחֲלִלוּ אֶת שֵׁם קְדוֹשִׁי וְנִקְדַּשְׁתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי ה' מְקַדְּשֵׁכֶם: הַמוֹצֵיא אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְהִיּוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים אֲנִי ה' (ויקרא כב, לב-לג)

כאן נוסף שלב בקדושת ישראל הבאה מקירבת ה', שכבר מחייבת 'ונקדשתי בתוך בני ישראל'. וכן בפרשיות הסמוכות נאמר כמה פעמים בדיני בעלי מומין, וטומאת מקדש וקדשיו - 'ולא תחללו את שם קדשיו'. כי דרגת קדושה זו מחייבת 'קידוש השם'. וכן מצוות המועדים הסמוכה לה היא קידוש השם, וכפי שאומרים בתפילת שבת ויום טוב: 'וינוחו בו \ וישמחו בך - ישראל מקדשי שמך'.

ובזה מבואר עניין נפלא, שהנה בקריאת התורה במועדות ביום השני של פסח וביום הראשון של סוכות, שקוראים בעניין המועדות שבפרשת אמור, אין מתחילים בתחילת עניין המועדות [שמתחיל שם פרשה פתוחה], אלא מקדימים בפרשה הקודמת "שור או כֶּשֶׁב או

⁵ דף נז עמוד ב.

⁶ שמות כ, יג.

⁷ ויקרא כ, כב.

⁸ ויקרא כ, כו.

עַז פִּי יוֹלֵד.⁹ ולא נתבאר מה הטעם להקדמה זו. אולם על פי המבואר כאן נראה שחז"ל חפצו להסמיך פסוק 'ונקדשתי' שנאמר כאן לפרשת המועדות. שהמקיים את המועדות מקדש את שם ה', וכמו שנתבאר לעיל שהעיקרון שבפסוקים אלו מוסב על כללות הפרשה.

פרשת בהר – דרגת ארץ ישראל

ו. השלב הבא הוא האמור בפרשת בהר, לאחר מצוות איסור ריבית:

אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְתֵת לָכֶם אֶת אֶרֶץ כְּנָעַן לְהִיּוֹת לָכֶם לְאֱלֹהִים: (ויקרא כה, לח)

זהו פסוק הסיכום לכל פרשיות שמיטה ויובל שקדמו לו. פסוק זה מיוחד בכך שהוא כבר מציין אחר יציאת מצרים את המטרה: לתת לכם את ארץ כנען, להיות לכם לאלוקים.

ומפסוק זה דרשו חז"ל בסוף כתובות¹⁰ שכל הדר בארץ ישראל דומה כמי שיש לו א-לוה וכל הדר בחוצה לארץ דומה וכו'. [והוא קיום ההבטחה שניתנה לאברהם אבינו בברית מילה כמו שכתוב: "וְנָתַתִּי לָךְ וּלְזַרְעָךָ אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם אֶת כָּל אֶרֶץ כְּנָעַן לְאֶחָזֶת עוֹלָם וְהָיִיתִי לָהֶם לְאֱלֹהִים:"¹¹, וברש"י: 'ושם אהיה לכם לאלוקים, אבל הדר בחוצה לארץ כמו שאין לו אלו-ה'.]

הרי שפסוק זה עוסק בדרגה הנעלית ביותר בקיום המצוות, שעם ישראל דר עם ה' בארצו ושם הוא להם לאלוקים, כרעיה הבאה לדור בבית הדוד והוא פורש עליה את כנפיו.

ארץ כנען היא ארץ ה' שנהיה לנו לאלוקים, שאפילו בעת עסקנו בחיי החולין ועבודת השדה נקבע ונסדר אותם על פי סגנון החיים האלוניים, והיינו מצוות שמיטה ויובל.

הדרגה השביעית – אטייל עמכם בגן עדן

ז. הדרגה הנעלית ביותר היא האמורה בתחילת פרשת בחוקותי:

וְהִתְהַלַּכְתִּי בְּתוֹכְכֶם וְהָיִיתִי לָכֶם לְאֱלֹהִים וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי לְעָם: אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מֵהֵיטֵב לָהֶם עֲבָדִים וְאֲשַׁבֵּר מִטַּת עַלְכֶם וְאוֹלַף אֶתְכֶם קוֹמְמִיּוֹת: (ויקרא כו, יג)

חז"ל דרשו את פסוק 'והתהלכתי בתוכם' על העולם הבא, שאהיה מטייל עמכם בגן עדן ולא תהיו מזדעזעים ממני. אך גם אם בפשוטו הכתוב מוסב על חיי העם בארץ ישראל בהשקט ושלווה, הרי מדובר בדרגה הגבוהה ביותר של דביקות בה',

ובדרשת חז"ל אמרו: "אם בְּחֻקְתִּי תִלְכוּ", 'שתהיו עמלים בתורה'¹². כי מצד הדרגה שנתוספה כאן לא נתחדשו מצוות מעשיות, כיוון שזו כבר בחינה של קבלת שכר, שזה עצמו התכלית.

⁹ ויקרא כב, כז.

¹⁰ דף קיב עמוד א.

¹¹ בראשית יז, ח.

¹² הובא ברש"י על ויקרא כו, ג.

יצורת הדברים בחיי היהודי היא להיות עמל בתורה ובוזה הוא דבק בה'. הוא אלוקינו ואנו עמו בדביקות והוא מטיב עמנו עד בלי די ומוליכנו קוממיות.

פרשת ציצית – הדרגה השמינית

ח. עוד פעם אחת מוזכרת יציאת מצרים בסגנון זה, בסוף פרשת ציצית שבספר במדבר:

לְמַעַן תִּזְכְּרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֶת כָּל מִצְוֹתַי וְהֵייתֶם קְדוֹשִׁים לֵאלֹהֵיכֶם: אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְהֵיוֹת לְכֶם לֵאלֹהִים אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם: (במדבר טו, מא)

ונראה ש'והייתם קדושים לאלוקיכם', היא דרגה יותר רמה מהדרגה של פרשת קדושים 'והייתם לי קדושים', שכאן עליהם להיות 'קדושים לאלוקיהם'.

ובספרי¹³: 'והייתם קדושים לאלוקיכם, זו קדושת כל המצות. אתה אומר זו קדושת מצוות, או אינו אלא קדושת ציצית, אמרת במה עניין מדבר בקדושת כל המצות. רבי אומר זו קדושת ציצית, אתה אומר זו קדושת ציצית או אינו אלא קדושת הגוף, כשהוא אומר קדושים תהיו¹⁴ הרי כל המצות אמורות, הא מה ת"ל והייתם קדושים לאלוקיכם זו קדושת ציצית, מגיד שהציצית מוספת קדושה לישראל'.

כלומר שבהכרח יש כאן הוספה על מצוות קדושים תהיו שבספר ויקרא. ומצוות ציצית מבטאת דרגה יותר רמה של קדושה, שבגינה מתחייבות כל המצוות בדרגת חיוב יותר רמה. [ונחלקו בספרי אם מצוות ציצית עצמה מוסיפה קדושה, או שהיא רק מבטאת את קדושת כלל המצוות].

וזו דרגה נעלית ביותר המשקפת את הדרגה של ספר במדבר, שעם ישראל נעשו דגלים ומחנה השכינה. והוא מה שאמרו¹⁵ ששקולה מצוות ציצית כנגד כל המצוות. שכן זה תוכן מצוות ציצית, שהיא מבטאת את הדרגה העליונה של עמידת היהודי לפני ה' כמרכבה וכיסא לשכינה, והרי היא חובקת את מצב הקדושה של כלל המצוות בדרגה העליונה ביותר, למעלה מכל שבע המדרגות המבוארות בפרשיות התורה הקודמות. [וזו משמעות הרמז שכתב רש"י שם.¹⁶]

ונראה שזה עומק הטעם שקבעו אמירת פרשת ציצית בקריאת שמע. שאף כי עיקר המטרה באמירתה הוא זכירת יציאת מצרים, לא נבחרו פסוקים אחרים של זכירת יציאת מצרים, אלא נבחרה זכירת מצרים זו שהיא הדרגה העליונה שבכולם. ובגמרא אמרו שקבועה מפני חמשה דברים שבה¹⁷. והמשמעות שנבחרה דווקא פרשת ציצית לזכור את יציאת מצרים משום שיש בה כל הדברים הללו. וזה נובע מתוך שפרשה זו היא הדרגה העליונה ביותר שעבורה הוציאנו ה' ממצרים, על כן חלה עלינו דרגה זאת שנתחייבנו בכל אלו.

¹³ פרשת שלח, פיסקא ט.

¹⁴ ויקרא יט, ב.

¹⁵ מנחות מג, עמוד ב.

¹⁶ זו לשונו: שקולה מצוה זו - מדכתיב את כל מצות ועוד דציצית בגימטריא ת"ר וה' קשרים וח' חוטין הרי תרי"ג.

¹⁷ ברכות יב עמוד ב.